

REVIEW ESSAY

af Sune Qvotrup Jensen

Kritik af dansk racismeforskning – og kritik af kritikken

Review-essay i anledning af
Henning Bech og Mehmet Ümit Necef:

*Er Danskerne racister?
Indvandrerforskningens problemer*

I 2009 påpegede Nils Bredsdorff, at den venligt/fjendtlige faglige kritik på universiteterne var i krise (Bredsdorff 2009). Det er som om, at tiden siden har bekræftet denne pointe. I hvert fald kan man undertiden opleve det som om, at gensidig faglig, kollegial kritik er en sjældenhed på de samfundsvidenskabelige fakulteter i Danmark. Man passer hver sit, undgår at genere hinanden, værner om den gode stemning, diskuterer med dem man i forvejen er tilnærmelsesvis enige med og henviser så faglig kritik til særskilte, afgrænsede og i en vis forstand ufarlige sammenhænge.¹

Henning Bech & Mehmet Ümit Necefs bog *Er Danskerne racister?* må i en sådan kontekst opfattes som et endog særdeles kærkomment indspark til en ellers debat- og kritikfattig dansk samfundsvidenskabelig fagoffentlighed. Det skal de to forfattere i sig selv have tak for – også selv om undertegnede ikke er enig i alt, hvad de skriver. Bech og Necef (herefter B&N) har i bogen sat sig for at efterprøve den, efter deres opfattelse, i kultur- og samfundsvidenskaben vidt udbredte påstand om, at der i Danmarks skulle findes en omfattende racisme. B&N leverer således en usædvanligt grundig faglig kritik af

kollegaers arbejde, idet bogen, som strækker sig over 363 sider, hovedsageligt består af minutiøse gennemgange af andre forskeres (herefter originalforfatterne) videnskabelige dokumentation for påstande om vidt udbredt racisme i forskellige dele af samfundet. Og B&N går vitterligt grundigt til værks. De tjekker interviewcitater og medietekster, går statistiske beregninger efter i sømmene, og går i nogle tilfælde tilbage i de referencer som originalforfatterne anvender som belæg – undertiden endda med det resultat, at de angivne referencer ifølge B&N end ikke handler om det tema, de skal forestille at dokumentere.

I bogen gennemgås og dissekeres således forskning inden for befolkning; politik og medier; arbejdsmarkedsforhold; brug af slør og burka; kriminalitet og æresdrab; seksualitet og Mohammedsagen, ligesom bogen indeholder mere diskuterende teoretiske kapitler om fornuftsformer og betydningen af kultur. Undervejs undersøges det forskningsmæssige belæg for udsagn, der optræder i tekster af originalforfattere som Peter Hervik, Carl-Ulrik Schierup, Mustafa Hussein, Ferruh Yilmaz, Tim O'Connor, Rikke Andreassen, Øystein Gasholt, Lise Togeby, Jens Peter Frølund Thomsen, Birgit Møller, Marie Louise Schultz Nielsen, Margit Helle Thomsen, Mette Moes, Line Vikkelsø Slot, Randi Marselis, Britta Kyvsgaard, Bülent Diken, Jørgen Bæk Simonsen, Jytte Klausen, Connie Carøe Christiansen, Morten Ejrnæs, Ulf Hedetoft, Ole Wæver og en del flere. I de fleste tilfælde finder B&N, at der er intet eller kun begrænset belæg for at tale om racisme i det datamateriale originalforfatterne analyserer. Dette får B&N til at konkludere, at "de antiracistiske forsknings-tekster, vi har undersøgt, rummer meget lidt dokumentation for udbredt dansk racisme, fremmedhad, islamofobi og lignende" (s. 325), samt at denne forskning "rummer en lang række videnskabelige fejl" (s. 326). Gennemgående konkluderes det således, at påstanden om en vidt udbredt racisme i Danmark beror på et netværk af tekster, som refererer til hinanden, og som bruger hinanden gensidigt som dokumentation og belæg, uden at teksterne hver især tilvejebringer reel dokumentation for udbredt racisme.

Der er imidlertid to principielle problemer ved den måde B&N går frem på; problemer som gør, at man ikke (altid) uden videre kan sige, at deres undersøgelser gør originalforskernes konklusioner ugyldige.

Det første problem er knyttet til, at B&N definerer racisme (eller rettere "racisme og lignende"²) som "urimelig nedvurdering i tale eller handling af mennesker fra [Mellemøsten, Sydasiens og Afrika] ud fra deres biologiske eller kulturelle træk", (s. 11). Hertil føjer de mod bogens afslutning, at en nedvurdering af "grupper eller individer" er racistisk i det omfang, den "begrundes udelukkende med disses biologisk racismemæssige træk", eller hvis den strider mod "den type grundværdier, som vi med rimelighed kan regne med er udbredte i Danmark, og som forekommer *rasonnable*"³ (s. 327). Uanset hvilken af disse, ikke fuldstændig overlappende, definitioner som anvendes, er der imidlertid tale om en langt snævrere racismedefinition, end den som

anvendes af i hvert fald en del af originalforfatterne – herunder Peter Hervik og Rikke Andreassen, som er de to, der oftest kritiseres. At anvende en anden racismedefinition end originalforfatterne er problematisk, fordi et udsagn godt kan være racistisk ud fra én (relativ bred) racismedefinition, men ikke racistisk i forhold til en anden (relativ snæver) racismedefinition. *Der er således ikke noget overraskende ved, at B&N finder færre racistiske udsagn i originalforfatternes datamateriale, når der så at sige skal mere til, for at B&N opfatter et udsagn som racistisk.* I den forstand er originalforfatternes udsagn måske ikke så ugyldige endda – bedømt på deres egne præmisser og ud fra deres egen racismeforståelse.

I disse forbindelser fremstår det lidt som en forspildt chance, når B&N ikke – eller i hvert fald kun indirekte og sent i bogen – tager en diskussion af begrebs- og teoridannelser om kulturel racisme/nyracisme. Det er netop disse begreber og teorier, der er centrale for forfattere som Hervik og Andreassen, hvorfor en del af B&Ns kritik måske i sidste instans også er kritik af selve denne teoretiske retning.

Den teoretiske retning, der opererer med begreber om nyracisme eller kulturel racisme, kan spores tilbage til den britiske kulturanalytiker Martin Barker (1982, se også Røgilds 2002). Ifølge denne retning er den klassiske, biologisk orienterede racisme blevet udgrænset af historiske årsager. I stedet har der udviklet sig en ny kulturelt orienteret racisme, hvor kulturbegrebet fungerer som et retorisk virkemiddel til underordning og eksklusion. Kulturbegrebet fungerer på samme måde som racebegrebet gjorde tidligere, fordi det er de samme mennesker, det går ud over, og de samme samfundsmæssige magtforhold der legitimeres – siger tilhængerne af teoriretningen. Der er imidlertid noget problematisk ved dette synspunkt. Eksempelvis argumenterede den tyskfødte antropolog Verena Stolcke i 1995 for, at denne begrebsdannelse overbetoner kontinuiteten mellem egentlig racisme og nye diskurser, som problematiserer multietnicitet, idet hun påpegede at "it is misleading to see in the contemporary anti-immigrant rhetoric of the right a new form of racism or a racism in disguise" (1995:4). Ifølge Stolcke indebærer dette ikke, at disse nye diskurser er uproblematisk, men blot at der er problemer knyttet til at begrebsliggøre dem som en form for gedulgt racisme.⁴ Det er således et problem, at det, når der opereres med et begreb om kulturel racisme, ikke bliver muligt at skelne mellem urimelig og rimelig brug af kulturforklaringer. Inden for denne teoriretning bliver kulturforklaringer derimod pr. definition suspekter (man taler i denne forbindelse undertiden om kulturalisering). I modsætning hertil må man, som B&N, påpege, at kultur faktisk kan gøre en forskel, og at kulturforklaringer nogle gange, men ikke altid, kan være gyldige forklaringer (alene eller i samspil med andre forklaringstyper). Til trods for den påfaldende mangel af diskussion om det ellers implicit centrale begreb om nyracisme eller kulturel racisme skal B&N således roses for at påpege, at kultur betyder noget.

Denne påpegnings udelukker imidlertid ikke, at der forsat kan være god grund til en vis forsigtighed med kulturforklaringer. Som Annick Prieur har argumenteret for, anvendes kulturforklaringer således ofte, når der er stor social afstand til de(t) som skal forklares, og de anvendes ofte om etniske minoriteter og sjældent eller aldrig om majoritetspersoner. Der kan derfor være gode grunde til at forholde sig skeptisk til kulturforklaringer og grundigt overveje andre forklaringstyper (Prieur 1999, 2007). Her kan det diskuteres, om B&N i opposition til tabuiseringen af kulturforklaringer nogle steder kommer til at være lige lovlig generøse i deres accept af kulturforklaringer.

I denne forbindelse skal det også fremhæves, at B&N afslører (dele af) den antiracistiske forskning i en problematisk dobbeltstandard, når det angår kultur. På den ene side vender denne forskning sig mod angiveligt assimilerende træk i indvandrerspolitikken. Man anfører, at det er et overgreb at fravlinge mennesker deres kulturelle identitet og kulturelle praksisser – hvilket må betyde, at kultur faktisk findes i ontologisk forstand. På den anden side vender man sig stærkt mod kulturforklaringer af enhver karakter – særligt når det som skal forklares er forhold, der kan opfattes som negative eller problematiske. Men hvis kultur faktisk findes, er det svært at se, hvorfor kultur ikke skulle kunne bruges som forklaring. Om omvendt, hvis kultur ikke findes som andet end majoritetens arbitrære diskursive konstruktion, er det svært at se, hvorfor der skal tages hensyn til minoriteters kultur. Her påpeger B&N med andre ord, at den antiracistiske forskning har et alvorligt internt konsistensproblem (s. 253, 256).

Det andet problem ved den måde B&N går frem er af videnskabsteoretisk karakter. B&N sniger nemlig en række hermeneutiske præmisser for omgang med f.eks. interviewmateriale ind ad bagdøren. Ifølge B&N må analyse af interviewmateriale således forholde sig til den "mulige intenderede mening" (s. 64) samt "den faktiske ordlyd" (s. 326) i datamaterialet. B&N opererer altså med hermeneutiske meningsanalytiske samt indholdsanalytiske principper. Det kan umiddelbart virke tilforladeligt. Men det er ikke uden videre et almengyldigt princip, at interviewmateriale pr. definition skal analyseres på netop den måde. Tværtimod er det, som Järvinen & Mik-Meyer (2005) har påpeget, muligt at analysere på mere konstruktivistiske måder. Det gælder således for de poststrukturalistiske traditioner, som eksempelvis Andreassen skriver sig ind i, og for den tradition for kritisk diskursanalyse, Hervik er en del af. I den for disse traditioner er der fokus på at fremanalysere magtforhold. Man må derfor gerne læse bag teksten og mellem linjerne, man må gerne foretage subtile tolkninger; det centrale er udsagnets funktion lige så meget som dets konkrete ordlyd, ligesom der ikke nødvendigvis er fokus på den talendes intention. Der er med andre ord tale om det, den britiske queer teoretiker Eve Kosofsky Sedgwick har kaldt *paranoid reading* (1997). Uanset hvad man måtte mene om denne måde at fortolke tekster, er det således ikke uden videre fair, at B&N udskifter originalforfatterens videnskabsteoretiske

tilgange med deres egen hermeneutiske tilgang. *Man må derfor påpege, at der ikke er noget overraskende ved, at B&N får noget andet ud af originalforfatternes datamateriale, når der opereres på helt andre videnskabsteoretiske præmisser.*

I tillæg til denne ikke helt åbent deklarerede udskiftning af videnskabsteoretiske præmisser, er der nogle konkrete problemer med B&Ns måde at bedrive hermeneutik på. B&N strækker således det hermeneutiske barmhjerlighedsprincip endog meget langt, når de skal udlægge, hvad den mulige mening af eksempelvis et interviewudsagn er. De påtager sig således gennemgående et relativt stort analytisk rationaliseringsarbejde for at få interviewudsagnene til at fremstå (relativt) fornuftige og rationelle. Her anvendes ofte defensive formuleringer såsom, at en informants udsagn "måske ikke på forhånd kan afvises som hul i hovedet" (s. 61). Ikke desto mindre er det helt gennemgående, at B&N ofte opererer ud fra betragtninger om nogle værdier, som de fleste danskere nok ikke vil være uenige i, og som interviewpersonerne derfor muligvis kan have lagt til grund for deres udtalelser. Men dette er ren spekulation i, hvad interviewpersonerne kunne have ment, og hvorfor de kunne have ment det – og dermed ikke mindre spekulativt end de subtile fortolkninger hos originalforfatterne, som B&N kritiserer. Andre overvejelser om rationalitet, som jeg vender tilbage til nedenfor, er dog mere vellykkede. Desuden bør det retfærdigvis nævnes, at der også hos B&N er grænser for dette rationaliseringsarbejde; de konkluderer således undertiden, omend sjældent, at et udsagn faktisk er decideret racistisk.

Så vidt nogle problemer hos B&N og nogle afledte diskussioner. Kritikken udelukker imidlertid ikke, at der hos B&N findes endog særdeles væsentlige kritikpunkter og pointer, som bør mane til eftertanke hos racismeforskerne og deres læsere.

For det første: Hvis B&Ns efterprøvninger står til troende, står det sløjt til med almindelige akademiske dyder i dele af racismeforskningen. B&N mener således at kunne påvise problematiske dispositioner, decideret citatfusk, overdrevne generaliseringer, valg af metoder eller samples på en sådan måde, at forskerens antagelse om udbredt racisme bekræftes, brug af udsagn om oplevet diskrimination som dokumentation for faktisk eksisterende diskrimination, metodiske krumspring og hundekunster der ikke synes at have andre hensigter end at nedtone problematiske sider ved det multietniske samfund mv. Hertil kommer tolkninger af interview- og mediedata, som selv ud fra nok så paranoidt læsende tilgange fremstår decideret besynderlige. Hvis blot nogle af B&Ns konklusioner på dette område holder vand – og det ser det unægtelig ud til – er det i sig selv temmelig problematisk.

For det andet satte undertegnede stor pris på dele af B&Ns diskussion af forholdet mellem diskrimination og racisme på den ene side og forskellige former for rationalitet på den anden. B&N argumenterer således overbevisende for, at nogle af de handlinger og udsagn, som originalforfatterne opfatter som racistiske – og dermed som irrationelle – faktisk kan være rationelle ud

fra majoritetsaktørens synspunkt. B&N påpeger således, at den handlestrategi, der i forskningen ofte benævnes statistisk diskrimination, faktisk kan være rationel; har man erfaring for, eller grund til at antage, at en gruppe i gennemsnit vil være mere besværlig eller problematisk at have med at gøre end gennemsnittet, er det faktisk i en vis forstand rationelt (i betydningen resource- og tidsbesparende) at frasortere medlemmer af denne gruppe alene på baggrund af deres kategorimedlemskab. B&N påpeger desuden, at nogle udsagn og handlinger kan være grundet i akkumulerede konkrete erfaringer frem for distancerede fordomme og racisme (dette har eksempelvis relevans for forskning i politiet og dørmænd/natteliv).⁵ Der ligger således ikke nødvendigvis irrational racisme i handlinger og udsagn, der er knyttet til gennemsnitsbetragtninger og erfaringer – hvilket dog ikke udelukker, at handlingerne og udsagnene kan blive opfattet som racistisk diskrimination af vel fungerende og ressourcestærke medlemmer af den pågældende gruppe. B&N påpeger i forlængelse heraf, at hvad der med rimelighed kan karakteriseres som racisme i høj grad afhænger af, om man iagttager fra minoritetens eller majoritetens synspunkt (s. 129).

For det tredje fandt undertegnede B&Ns diskussion af det jeg her vil kalde antropologisk sensitivitet i forbindelse med sprogbrug (fx s. 73), værdifuld: Langt fra alle mennesker i samfundet har adgang til det ikke-racialiserede sprog, som anvendes blandt (visse) akademikere og intellektuelle. Det er derfor muligt, at interviewpersoner, læserbrevsskribenter og andre ikke-akademikere vil benytte sig af et racialiseret sprog, når de taler om multikulturalisme og multietnicitet. Det gør dem imidlertid ikke til racister. Dertil kommer – og her ekstrapolerer jeg B&Ns argumentation – at der kan ligge en vis arrogance i det forhold, at velmenende akademikere interviewer majoritetspersoner om deres erfaringer og problemer med eksempelvis at bo i multietniske boligområder, observerer at interviewpersonerne anvender et racialiseret sprog – og derefter konkluderer, at de er racister, og at de konkrete problemer og erfaringer, som er blevet påpeget i interviewene, er udtryk for racisme. I sådanne tilfælde kan racismeforskningen måske ligefrem få karakter af en form for symbolsk vold, hvor (en fraktion af) den velstillede del af majoritetsbefolkningen stempler en klasse-mæssigt underprivilegeret del af majoritetsbefolkningen som racister.

Endelig, *for det fjerde*, påpeger B&N et alvorligt forskningsetisk problem ved i hvert fald nogle af originalforfatterens omgang med interviewmateriale. Det ser således i betænkelig grad ud til, at der undertiden sker følgende: Interviewpersoner bliver bedt om at beskrive, hvad årsagerne kan være til racisme eller hvad nogen opfatter som problemer ved det multikulturelle samfund. Når interviewpersonen hjælpsomt svarer med betragtninger over hvad nogen – eller "man" – eventuelt kunne opfatte som problematisk, bliver det imidlertid i analysen transformeret til, at interviewpersonen i virkeligheden selv synes de pågældende forhold er problematiske – også i situationer, hvor

interviewpersonen udtrykkeligt har angivet, at det ikke er tilfældet. Her aner man hos originalforfatterne en problematisk afsmitning fra det teorem, som den hollandske diskursanalytiker og racismeforsker Teun van Dijk har begrebsliggjort som *den rutinemæssige benægtelse af racisme*. Van Dijks påstand er således, at racistiske udsagn ofte indledes med en forsikring om, at man ikke er racist (1992, 1993). Problemet med dette teorem er imidlertid, at van Dijk på aksiomatisk vis underforstår, at racismen er der, uanset om den deklareres eller ej. Når dette teorem mobiliseres i analysen af konkrete interviewdata, bliver det således umuligt for interviewpersoner at undvige at blive stemplet som racist. Der etableres således en fortolkningsramme, hvor både tilslutning og afvisning analytisk transformeres til en bekræftelse af forskerens forudgivne antagelse.

Helt overordnet påpeger B&N på forbilledlig vis nogle af farerne ved (over)politiserede forskningsfelter. De viser, at det, der udgiver sig for at være videnskabelige tekster, ofte snarere er retoriske tekster. Desuden viser de, at antagelsen om en vidt udbredt racisme ofte har karakter af en aksiomatisk præmis frem for noget, hvis eksistens kan afkræftes eller bekræftes. Den udbredte racisme bliver dermed noget, som allerede på forhånd anses for evident eller intuitivt givet, og som blot skal illustreres, eftervises, demonstreres, eksemplificeres og kritiseres. Alt dette er givetvis grundet i en etisk sympati for de grupper, der opfattes som undertrykte. Men det er ikke givet, at denne sympati altid fører noget forskningsmæssigt godt med sig. Som den britiske sociolog Chetan Bhatt har påpeget, fører denne slags sympati nemlig ofte til ganske særegne alliancer mellem, i egen forståelse, progressive intellektuelle og politisk set konservative aktører i etniske minoritetsmiljøer, ligesom den kan føre til en form for marginalitetsfetischisme, der medfører, at etniske minoritetspersoner teoretisk konstrueres som så undertrykte og marginaliserede, at de end ikke kan forventes at stå etisk til regnskab for deres holdninger, udsagn og handlinger (2006). Sidstnævnte reducerer reelt etniske minoriteter til en slags ikke-aktører. Det var vist ikke det, der var meningen.

Noter

1. Ph.d.forsvar er måske det mest oplagte eksempel – her leves kritikken helt ud, men på en ganske asymmetrisk måde, som er helt ufarlig for alle andre end stipendiaten; peer reviews er at andet eksempel – her kan kritikken brage løs bag anonymitetens komfortable slør.
2. B&N bruger gennemgående betegnelsen "racisme o.l." for at afspejle forskelligheder i originalforfatternes terminologi.
3. Det vil sige værdier om kønslighed, religionsfrihed etc. (s. 327).
4. Stolcke formulerede det på følgende måde: "Not for a moment do I want to trivialize the sociopolitical import of this novel exaltation of cultural difference, but to combat the beast we need to know what sort it is" (1995:4).
5. At erfaringsbegrebet ikke uden videre er kompatibel med en konstruktivistisk videnskabsteori er en større diskussion, som falder uden for nærværende fremstillings rammer (se Scott 1991, 1992).

Litteratur

- Barker, Martin 1982: *The New Racism*. London: Junction Books.
- Bhatt, Chetan 2006: "The Fetish of the Margins: Religious Absolutism, Anti-Racism and Postcolonial Silence". *New Formations*, Nr. 59:98-115.
- Bredsdorff, Nils 2009: "Kritikkens nødvendighed eller det venligt fjendtlige samarbejde mellem forskerne". *Dansk Sociologi*, 19(4):49-69.
- van Dijk, Teun 1992: "Discourse and the denial of racism". *Discourse & Society*, 3:87-118.
- van Dijk, Teun 1993: *Elite discourse and racism*. London: Sage Publications.
- Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (red.) 2005: *Kvalitative metoder i et interaktionistisk perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Prieur, Annick 2007: "Ulykkespunkter i kulturtrafikken", i Fuglerud, Øivind & Eriksen, Thomas Hylland (red.): *Grenser for kultur? Perspektiver fra norsk minoritetsforskning*, s. 17-52. Oslo: Pax Forlag.
- Prieur, Annick 1999: "Maskulinitet, kriminalitet & etnicitet". *Social Kritik*, Nr. 65/66: 33-43.
- Røgilds, Flemming 2002: "Den nye racisme: Aktører. Forhistorie. Modstrategier". *Dansk Sociologi*, 13(3):101-110.
- Sedgwick, Eve Kosofsky 1997: "Paranoid Reading and Reparative Reading; or, you're So Paranoid, You Probably Think This Introduction Is about You", i Sedgwick, Eve Kosofsky (Ed.): *Novel Gazing – Queer Reading in Fiction*, s. 1-37. Durham & London: Duke University Press.
- Stolcke, Verena 1995: "Talking Culture". *Current Anthropology*, 36(1):1-24.
- Scott, Joan 1992: "Experience", i Butler, Judith & Scott, Joan (Eds.): *Feminists theorize the political*, s. 22-40. London: Routledge.
- Scott, Joan 1991: "The Evidence of Experience". *Critical Inquiry*, Summer 1991.

Sune Qvotrup Jensen

E-mail: qvotrup@socsci.aau.dk